

sinin adını taşıyan İftihârüddin Muhammed'dir. Cengiz Han'ın oğlu ve halefi Ögedey Han zamanında Orta Asya'ya giden İftihârüddin, müstakbel kağan Mengü Han ile kardeşine ve amcazadelerine hocalık yaptı. Mengü tahta çıkınca Kazvin'in idaresini İftihârüddin Muhammed'e verdi (651/1253). İftihârîler'in yaklaşık yarım asır devam edecek olan güç ve nüfuz dönemi bu tayinle başladı. İftihârüddin Muhammed ile kardeşi İmâmüddin Yahyâ yirmi beş yıl boyunca Kazvin bölgesine hâkim oldular. Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, Abaka Han'ın, hükümdarlığının başlarında İftihârîler'i Kazvin'e tayin ettiğini yazarsa da bu bir tayin değil onların görevlerini sürdürmelerine dair bir karardır. İftihârüddin Muhammed, 676 yılında (1277-78) zimmetine mal geçirmekle suçlanarak Abaka Han'ın huzuruna çağrıldı. 50 tümen (500.000 dinar) ödemesine rağmen hayatının son iki yılını zor şartlar altında İlhanlı ordusunda geçirdi ve 678'de (1279) vefat etti. Hamdullah el-Müstevfî onun akıllı, âdil, Türk ve Moğol dillerini bilen, devlet işlerinde ve Uygur yazısında mahir bir kimse olduğunu, büyük bir imaret inşa ettirdiğini, *Sindbâd-nâme*'yi Türkçe'ye, *Keleş ve Dimne*'yi Moğolca'ya çevirdiğini söyler (*Târih-i Güzide*, s. 799).

İftihârüddin Muhammed'in ölümü üzerine kardeşi İmâmüddin Yahyâ'ya önce Kazvin'in, ardından bütün Irâk-ı Acem ve Irâk-ı Arab'ın idaresi verildi. Yahyâ, Hille'-de Rebîulâhîr 700 (Aralık-Ocak 1300-1301) tarihinde öldü ve Bağdat'ın doğusunda kurduğu medreseye defnedildi. Onun Kazvin'de Kanat-ı Melikî adıyla tanınan bir kanal yaptırdığı kaydedilmektedir. İmâmüddin Yahyâ'nın ölümünden sonra yerine oğlu İftihârüddin geçti.

Ailenin diğer mensuplarından İmâdüddin Mahmûd Mâzenderan'a, Rükneddin Ahmed Gürcistan'a ve Radyüddin Bâbâ Diyarbakir ve Musul'a hâkimdi. Kaynaklarda, Radyüddin Bâbâ'nın Musul'daki hâkimiyetle ilgili çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Onun Musul'daki hâkimiyeti, yerine Uygur asıllı kumandan Aşmût ile Mesud adlı sivil bir yerlinin tayiniyle kesintiye uğradı (666/1267-68). Radyüddin, iki yıl sonra yeniden güçlenerek yolsuzlukla itham ettiği Mesud ile Aşmût'u bertaraf edince bunlar iddianın incelenmesi için Abaka Han'a başvurmuş, yapılan tahkikat sonucunda suçsuz oldukları anlaşıldığından Radyüddin ölümle cezalandırıldı (679/1280).

İftihârîler'in tesbit edilebilen son üyesi Radyüddin'in oğlu İmâdüddin İsmâil'dir. Şair olan İmâdüddin İsmâil'in Farsça divanının tek nüshası Paris Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır (Supplément. Persan, nr. 795, vr. 497-536). Şiirlerinde İbn Bâbâ mahlasını kullanan İmâdüddin'in divanında yer alan kasidelerin çoğu Esen Kutluğ, Sa'deddin Sâvecî, Reşîdüddin Fazlullah, Tâceddin Ali Şah gibi Olcaytu Han devrinin önemli şahsiyetleri için yazılmıştır. İmâdüddin İsmâil'in, Sultan Ebû Said Bahadır Han'ın hâkimiyetinin başlangıcında Sultâniye'de öldüğü anlaşılmaktadır (717/1317).

İftihârîler gibi ilimle uğraşan bir aileyi İlhanlılar tarihinde öne çıkaran sebeplerden biri Ortaçağ İran'ındaki mahallî uygulamalar, diğeri de İlhanlılar'ın benimsediği malî-idarî usuldür. Çok geniş sınırlara sahip olan İlhanlılar, vergilerin tahsilinde kullanılan mukâtaa sisteminin işleyebilmesi için her zaman güçlü mahallî hânedanlara ihtiyaç duymuşlardır. İftihârîler, bürokrasinin ağırlıklı olarak yerli unsurların eline bırakıldığı, Türk ve Moğol dillerine vâkîf kâtip ve bürokratların idarede yükselme imkânı bulduğu İlhanlı Devleti'nde kolayca güç ve nüfuz sahibi olmuşlar, fakat aynı kolaylıkla da kaybolup gitmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ferec, *Târih*, II, 587, 602, 605-606; İbnü't-Tıktakâ, *Târih-i Fahrî* (trc. Muhammed Vahîd Gülpâyigânî), Tahran 1367 hş., s. 37; Reşîdüddin, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Abdülkerîm Alioğlu Alizâde), Bakü 1957, III, 103, 150, 158; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 249; Hindüşah es-Sâhibî, *Tecâribü's-selef der Tevârih-i Hulefâ ve Vüzerâ-yi İşân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1357 hş., s. 16; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. VIII, IX; Müstevfî, *Târih-i Güzide* (Nevâî), s. 733, 798-800; François de Blois, "The İftihârîyan of Qazvin", *Iran and Iranian Studies. Essays in Honor of İraj Afshar* (ed. Kambiz Eszlami), Princeton-New Jersey 1998, s. 13-23; I. P. Petrushevsky, "Gorodskaya znat v gosudarstve Hulağuidov", *SV, V* (1948), s. 85-110; Hüseyin Kulî Sü-tûde, "Qazvin", *Berresihâ-yi Târihî*, IV/4, Tahran 1969, s. 130; A. K. S. Lambton, "Qazvin", *EP* (İng.), IV, 860.

OSMAN G. ÖZGÜDENLİ

İFTİNÂN

(الافتنان)

Bir sözde iki farklı temanın
birleştirilmesini ifade eden
edebî sanat.

Sözlükte "konu, çeşit, tür" anlamındaki fenn kökünden masdar olan iftînân "söz içinde konudan konuya, türden türe geçmek" anlamına gelir. Tefennün de aynı

mânadadır. İlk defa İbn Ebû'l-İsba'nın bahsettiği söz güzellikleri arasında yer alan iftînân gazel-hamâse, medih-hicâ, va'd-va'id, inzâr-tebşîr, tebrik-tâziye gibi zıt veya farklı söz çeşidini bir beyit yahut bir cümle içinde birleştirmektir (*Tahrîrû't-tahbîr*, s. 588). Farklı konuların kısa ifade içinde ve uyum halinde bir araya getirilmesi şairin dile hâkimiyetini gösterir.

Arap şiirinde yumuşak bir üslûbun hâkim olduğu gazelle sert üslûp gerektiren hamâsenin ustalıkla birleştirildiği iftînân örneklerine sık rastlanır. Müvelled şairlerden Abdullah b. Tâhir'in şu mısralarında gazel ve hamâse uyumu görülmektedir: "أحبك يا ظلوم وأنت متى / مكان الروح من جسد الجبان // لو أتى أقول مكان روحي / خشيت عليك بادرة اللعان" (Ey zalim, seni seviyorum; benim için sen korkak ve âciz kimsenin bedenindeki ruhu mesabesinde. Eğer ruhum mesabesinde demiş olsaydım senin vurulma tehlikesine mâruz kalmamdan endişe ederdim; Nüveyrî, VII, 173). Burada yumuşak bir ifade içerisinde gazel temasının işlendiği ilk üç mısraın ardından güzel bir münasebetle son mısra da hamâseye geçilmiştir.

İslâm öncesi dönemin önde gelen şairlerinden Antere'nin aşağıdaki beyti bu konuda bilinen en güzel örneklerdendir. Antere, hamâse temasını hezl üslûbu içerisinde dile getirmek suretiyle gazelle yakınlaşmasını, böylece ilk mısra da söz konusu ettiği gazelle ikinci mısradaki hamâse arasında uyumu sağlamıştır: "إن تغدني دوني القناع فإني / طب بأخذ الفارس المستلثم" (Eğer sen bana karşı peçenle yüzünü gizleyip ötersen iyi bil ki ben zırhına bürünmüş süvariyle savaşmakta mahirim; Hatîb et-Tebrîzî, s. 166).

Övgü ve yergi gibi iki karşıt temanın bir beyitte veya bir cümlede birleştirildiği iftînân örnekleri de çoktur. Hutay'e'nin şu dizesi bu konuda bilinen en güzel örneklerdendir: "قد ناضلونا وسلوا من كنانتهم / مجداً تليداً ونبلا غير أنكاس" (Onlar bizimle ok ok savaşa tutuştular, fakat ok torbalarından -bizim bağışladığımız- köklü bir şeref ve şanla hedefini şaşmaz oklar çıkardılar). Burada, "Onlar bizimle ok ok savaşa tutuştular" anlamındaki övgü kısmının onu takip eden yergi kısmıyla uyum sağlama-sında büyük ustalık gösterilmiştir. Çünkü kinaye yolu ile anlatılan ikinci kısım övgü gibi görünmekle birlikte aslında yergi anlamı taşımaktadır. Övgü görüntüsüyle mısraın baş tarafına uyarken yergi bildiren örtülü anlamıyla ondan ayrılmaktadır. Bu ifade, gerçekte onların kendilerinin eski esirleri olduklarını anlatan bir hicvidir.

Zira Arap geleneğine göre itibarlı esirlere üzerinde verenin işareti ve damgası bulunan oklar bahşedilirdi (İbn Ebü'l-İsba', *Bedi'u'l-Kur'an*, s. 297). Böylece şair düşmanlarını kendilerinin esiri ve köleleri olmakla hicvetmiştir.

Bir halifenin vefat edip yerine oğlunun veya başka bir kimsenin geçmesi suretiyle tâziye ve tebrik vesilelerinin bir arada bulunduğu durumlar, şairlere bu iki temayı birleştirip iftînân sanatı gösterme fırsatı vermiştir. Hârûnürreşid'in ölümü üzerine oğlu Emîn'in halife olması vesilesiyle Ebû Nûvâs'ın, Vezir Ebû'l-Abbâs Fazl b. Rebî'a tâziye ve tebriklerini anlatan şu beyti bunun güzel birer örneğidir: *مَرَّ أبا العباس عن خير هالك / بأكرم حيّ كان أو هو كائن* (Ey Ebû'l-Abbâs! Vefat eden hayırlı bir kimsenin acısını, gelmiş veya gelecekler içinde en şerefli bir hayat sahibiyile unutmaya çalışman dileğimdir).

Muâviye ölünce oğlu Yezîd'i tâziye ve tebrik için şiirler yazan Abdullah b. Hermâm es-Selûlî'nin Yezîd'in huzurunda söylediği manzum ve mensur sözler tâziye ve tebrikin ustalıkla kaynaştırıldığı meşhur örnekler arasında yer alır (Ebû İshak el-Husrî, I, 49; İbn Ebü'l-İsba', *Bedi'u'l-Kur'an*, s. 297-298). Şu beytinde görüldüğü gibi: *أصبر يزيد فقد فارقت ذا ثقة / واشكو حياء* (Güvendiğin kimseyi yitirdin, Allah sabırlar versin Yezîd; sana hilâfet nasip eden Allah'ın ihsanına da şükret).

İbn Ebü'l-İsba'nın (Mısırlı) şu beytinde itâb ile i'tizâr temaları birleştirilmiştir: *أعرضت عني و لم أذنّب و ملت إلى ال / و اشي* (Hiçbir günahım olmadığı halde jurnalcıye kandin ve benden ayrıldın. Suçlu olduğumu farzet de ne olur beni affet; a.g.e., s. 299).

Aşağıdaki âyetle kısa bir ifade içinde va'd-va'id, tebşîr-tahzîr, medih-zem temaları en güzel şekilde birleştirilmiştir: *ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ نَذِرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جَنَّتٍ* (Sonra biz, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarıp, zalimleri de orada diz üstü çökmüş vaziyette bırakırız; Meryem 19/72). Kur'an'da, tâziye ile fâhr temalarının kısa bir ifade içinde birleştirildiği ilginç bir iftînân örneği de şudur: *كَلَّ مِنْ عَلَيْهَا فَن . وَ بَقِيَ وَجْه رَبِّكَ ذَوَالْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ* (Yeryüzünde bulunan her şey fânidir, ancak yüce ve cömert olan rabbinin varlığı bâkidir; er-Rahmân 55/26-27). İlk âyetle yeryüzündeki bütün hayat sahibi varlıklara Allah tâziyede bulunmuş, ikinci âyetle ise ulu, cömert, yegâne bâki varlık olan zâtını övmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, III, 1156; Ebû İshak el-Husrî, *Zehrû'l-âdâb* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1969, I, 49; Hatib et-Tebrîzî, *Şerhu Divânî 'Antere* (nşr. Mecîd Tarrâd), Beyrut 1412/1992, s. 166; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû'l-tahbîr* (nşr. Hıfî M. Şeref), Kahire 1383, s. 588-589; a.mlf., *Bedi'u'l-Kur'an* (nşr. Hıfî M. Şeref), Kahire 1377/1957, s. 295-299; Şehâbeddin Mahmûd el-Halebî, *Hüsnü'l-teveşşül ilâ şinâ'ati't-teressül* (nşr. Ekrem Osman Yûsuf), Bağdad 1980, s. 309; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VII, 173; Safiyüddin el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bed'iyye* (nşr. Nesib Neşâvî), Dimaşk 1403/1983, s. 98; Bahâeddin es-Sübkî, *'Arûsü'l-efrah* (*Şurûhu't-Telhiş* içinde), Beyrut, ts. (Dârü's-sürûr), IV, 470; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 61; Sü-yûtî, *el-Itkân*, II, 87; a.mlf., *Mu'terekü'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1973, I, 388; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî'î* (nşr. Şâkir Hâdî Şükr), Necef 1388/1968, I, 320; Abdülğani b. İsmâil en-Nablusî, *Neferâtü'l-ezhâr*, Beyrut 1404/1984, s. 236-238.

İSMÂİL DURMUŞ

İFTİRA

(الإفراء)

Bir kimseye
işlemediği bir suçu isnat etme
anlamında ahlâk terimi.

Sözlükte “yalan söylemek, uydurmak, asılsız isnatta bulunmak” gibi mânalara gelen *iftirâ*, terim olarak “bir kimseye asılsız olarak suç, günah yahut kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik isnat etmek” anlamında kullanılmaktadır. Ancak günlük dilde iftira yaygın olmakla birlikte hukuk ve ahlâkta daha çok *ifk* ve *bühtan* terimleri, zina iftirası için de *kazf* kelimesi kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de iftira ve aynı kökten çeşitli kelimeler elli dokuz yerde geçmekte olup bunların çoğunda, “Allah hakkında yalan uydurma, O'nun birliği, yetkinliği ve aşknlığı ile bağdaşmayan iddialar ileri sürme” mânasında yer almaktadır (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/94; el-En'âm 6/21, 93, 144). Bu âyetlerin birinde Allah'ın, kendisine ortak koşma dışında dilediği kimselerin bütün günahlarını bağışlayacağı ifade edildikten sonra, “Allah'a ortak koşan kimse yanlış bir inanç uydurup büyük bir günah işlemiş olur” denilmektedir (en-Nisâ 4/48). Diğer âyetlerde ise putpe-restlerin, Kur'an'ı Hz. Peygamber'in ter-tip ettiği yolundaki iddiaları (meselâ bk. Yûnus 10/38; Hûd 11/13, 35), yine onların putların tanrı olduğu inancını uydurmaları (Âl-i İmrân 3/24; el-En'âm 6/24; el-A'râf 7/53) ve Allah'a isnat ederek kendi

kafalarından hükümler koymaları (el-En'âm 6/138, 140) iftira kavramıyla ifade edilmektedir. Âyetlerde ifk kelimesi “yalan, iftira” (en-Nûr 24/11, 12; el-Furkân 25/4; Sebe' 34/43), bühtan da “iftira, asılsız iddia” (en-Nisâ 4/20, 112, 156; en-Nûr 24/16) mânasında kullanılmıştır. Fahreddin er-Râzî, Nisâ sûresinin, “Kim bir hata yapar veya kasıtlı günah işler de onu bir suçsuzun üzerine atarsa büyük bir bühtan ve apaçık bir günah yüklenmiş olur” mealindeki 112. âyetinde geçen bühtan kelimesini, “Din kardeşine kendisinde bulunmayan bir kusur ve kötülük isnat etmendir” diye açıklar (*Mefâtihu'l-gayb*, XI, 38-39). Kazf, terim anlamıyla Kur'an'da yer almamakla birlikte hadislerde hem genel olarak iftira hem de özellikle zina iftirası için kullanılmıştır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, “kzf” md.). Meselâ büyük günahların sayıldığı bir hadiste, kötülükten habersiz iftelli bir kadına zina iftirasında bulunmak bu günahlar arasında gösterilmiştir (diğerleri Allah'a ortak koşmak, büyüculük, haksız yere adam öldürmek, tefecilik, yetim malı yemek, savaştan kaçmaktır [Buhârî, “Veşâyâ”, 23, “Hudûd”, 44; Müslim, “İmân”, 144, “Veşâyâ”, 10]). Bir mümine kâfir diyerek iftira eden kimsenin onu öldürmüş gibi günah işlemiş sayılacağını belirten hadiste (Buhârî, “Edeb”, 44; Tirmizî, “İmân”, 16) ve iftirayı insanın âhiret hayatını iflâsa götüreceği olan kul hakları arasında gösteren hadislerde de (Müslim, “Bîr”, 60; Tirmizî, “Kıyâmet”, 2) iftira anlamında kazf kelimesi geçmektedir.

Müslümanları kötü huy ve davranışlardan uzak tutmaya çalışan Hz. Peygamber onları iftira konusunda da uyarmıştır. Bilhassa İslâm'a yeni girenlerden biat alırken Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık ve zina yapmamak, hayırlı işlerde Resûlullah'a karşı çıkmamak gibi içtimâî ve siyasî önemi bulunan prensipler yanında iftira etmemeyi de zikredip söz alması (İbn Hişâm, II, 73-75; İbnü'l-Esrî, II, 96), aynı şartların Resûl-i Ekrem'e biat etmeye gelen kadınlar heyetinden de istenmesi (el-Mümtehhine 60/12) anlamlıdır.

“Müminler ancak kardeşler” (el-Hucurât 49/10); “Sizden biriniz, kendisi için istediğini başkası için de istemedikçe iman etmiş sayılmaz” (Buhârî, “İmân”, 7; Müslim, “İmân”, 71, 72); “Müslüman, diğer müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir” (Buhârî, “İmân”, 4, 5; Müslim, “İmân”, 64, 65) gibi âyet ve hadislerle genel olarak doğruluk, dürüstlük